

כשהפסולת עולה למעלה

ראש השנה ויום הכיפורים נאספים אל תוך חג הסוכות

ביום הכיפורים אנו מתירים להתפלל עם העבריינים, עם אותם שהחרימו, שבכל השנה נדחו מחוץ למחנה. ביום הכיפורים מתירים לכולם ליכנס. כפי שלמדו אותנו חז"ל שכל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית. אף הם צריכים להיכנס בתוך הכלל ולעלות עמו (כריתות ו ע"ב).

זהו כוחו של יום הכיפורים. יהודי אינו מגיע אז לפני השם יתברך רק עם המעשים הנאים שלו. הוא בא גם עם הדברים הפחותים, עם המקומות שלא הצליח בהם, עם המחשבות שנפלו, עם הרצונות שלא יצאו אל הפועל ועם התפילות שלא היו כפי שקיווה. עושה תשובה על הכל, מהפך הכל לטוב. הוא מכניס את הכל לתוך הקטורת. את הכל הוא מעלה לפני ולפנים.

ביום רגיל האדם מתבייש בחלבנה שלו. הוא רוצה להראות רק את החלק הטוב. אבל ביום הכיפורים הוא אומר וידוי ומביא לפני הקב"ה את כל מציאותו. הוא אינו משאיר את הפסולת בחוץ. דוקא כאשר החלבנה מצטרפת אל כל הסממנים, נעשה ענן הקטורת.

מן הענן הזה נמשך הסכך. לאחר שביום הכיפורים קיבלנו את הכוח להעלות את החלבנה, אנו יכולים בסוכות להעלות את פסולת הגורן והיקב. הקטורת מגלה שאין אדם שנדחה מן הכלל, והסכך מגלה שאין חלק בבריאה שאין לו עלייה. גם הריח הפחות עולה לריח נוח, וגם הענף המושלך עולה ונעשה צל של מצוה.

מה הרווחתי מן התפילה

אחר ראש השנה ויום הכיפורים יכול יהודי לשאול את עצמו: מה נשאר לי מכל התפילות הללו? עמדתי שעות בבית המדרש, אמרתי פיוטים, שמעתי תקיעות, בכיתי, ביקשתי וקיבלתי על עצמי קבלות. ומה יש לי עכשיו ביד? מה אני יכול לפרוט למעשה מכל העבודה הזאת?

זו שאלה אנושית מאוד. האדם רגיל למדוד את הצלחתו בדברים שאפשר לראות. אם פעל ישועה, אם נוספה לו פרנסה, אם הסתדרה

לו צרה, הרי הוא מרגיש שהתפילה נשאה פירות. הוא יכול לומר שהתפילה השתלמה. הוא השקיע בראש השנה וביום הכיפורים, ואחר כך פדה את התפילות בפרנסה טובה, בבריות או בהצלחה.

ואמת היא שאנו מבקשים גם על כל הדברים הללו. אנו מתפללים על חיים, על פרנסה, על בריאות, על נחת ועל ישועות. אין בזה דבר קטן. כל צרכי האדם באים מן הקב"ה, ועל כולם צריכים לבקש. לפעמים יהודי זוכה לראות במשך השנה כיצד תפילה שהתפלל בימים הנוראים נפתחה לפניו והביאה לו ברכה.

אבל יש יהודי שמח יותר. הוא אינו מחכה עד שיוכל לפדות את תפילתו בכסף או בישועה גלויה. עצם העובדה שיצא מראש השנה עם מעט יראת שמים היא בעיניו רווח גדול. אם נכנס בלבו רגע אחד של אמונה, אם הרגיש פעם אחת שהוא עומד לפני המלך, אם יצאה מפיו מילה אחת של אמת, יש לו אוצר.

בחג הסוכות מתרחש דבר נפלא. הדברים שהיו מוטלים למטה עולים למעלה. הקש, העלים והענפים, כל מה שנשאר מן הגורן ומן היקב לאחר שאספו את המאכל החשוב, נעשים סכך. כל השנה דרכם להיות מושלכים על הארץ, ובסוכות מגביהם אותם ומניחים אותם מעל הראש.

כתוב "באספך מגורןך ומיקבך", הסכך נעשה מפסולת גורן ויקב. דוקא הדבר שהאדם כבר אינו צריך לו, דוקא השארית שנפלה לאחר שהוציאו ממנה את העיקר, נעשית כעת עיקר המצוה. תחת הפסולת הזאת יושב יהודי, אוכל, שותה, ישן ומכניס את כל חייו תחת צל השכינה.

כל השנה אנו חיים עם סדר אחר. הדבר החשוב עולה למעלה, והדבר הפחות נופל למטה. התבואה נכנסת לבית, והקש נשאר בחוץ. הענבים נכנסים ליקב, והזמורות מושלכות לצד. האדם לוקח לעצמו את מה שיש לו טעם, מחיר ותועלת, ואת השאר הוא מכנה בשם פסולת.

בסוכות מתהפך הסדר. הפסולת עולה למעלה. האדם עצמו יושב למטה, והקש והענפים נמצאים מעל ראשו. מה שכל השנה היה תחת רגליו, נמצא כעת למעלה ממנו ומקיף אותו בקדושת הסוכה. פתאום מתגלה שגם הדבר שנפל לא יצא מעולמו של הקב"ה. עדיין יש לו מקום, עדיין יש לו תפקיד, ועדיין אפשר לעשות ממנו בית לשכינה.

ענן הקטורת נעשה סכך

מהיכן קיבלנו את הכוח להגביה את הפסולת? הכוח הזה מתחיל ביום הכיפורים. עיקר העבודה המיוחדת של יום הכיפורים בבית המקדש היתה כניסת הכהן הגדול לפני ולפנים עם הקטורת. הכהן הגדול נכנס למקום הקדוש ביותר, הניח את הקטורת על האש, והבית נתמלא ענן, כמו שנאמר: "וכסה ענן הקטורת את הכפורת אשר על העדות".

מבואר בספרי החסידות שענן הקטורת של יום הכיפורים נמשך ומתגלה אחר כך בענני הכבוד של חג הסוכות. הענן שהיה לפני ולפנים ביום הכיפורים יורד ונעשה צל הסוכה, המקיף את היהודי בחג. ביום הכיפורים הוא ענן נסתר בקודש הקדשים, ובסוכות הוא נעשה מקיף הנכנס לתוך חיי האדם: "בסוכות תשבו". האדם אוכל, שותה וישן בתוך אותו צל קדוש.

אבל יש כאן עומק נוסף. הקטורת עצמה מלמדת כיצד מעלים דבר פחות ורחוק. בתוך סממני הקטורת היתה גם החלבנה. ריחה של החלבנה מצד עצמה אינו טוב, ואף על פי כן אי אפשר לעשות את הקטורת בלעדיה. מכניסים אותה בין שאר הסממנים, שוחקים את כולם היטב הדק, ומעלים את הכל יחד על גבי האש.

החלבנה אינה נשארת מחוץ לקטורת מפני ריחה. היא נכנסת פנימה, מצטרפת אל הכלל ועולה עמו לפני ולפנים. הדבר שריחו רע מצד עצמו נעשה חלק מן הריח העולה לפני השם יתברך.

משהו יראת שמים הוא גם משהו. משהו אמונה הוא גם משהו. רגע אחד שבו נפתח הלב הוא אוצר שאי אפשר למדוד. האדם אינו מוכרח להראותו לאחרים, וגם אינו מוכרח להרגיש אותו בכל רגע. הוא יודע שבראש השנה וביום הכיפורים נכנס בו דבר טוב, וגם אם הוא קטן ועדיין, הוא יקר מאוד.

בחג הסוכות לומד היהודי להחשיב גם דבר שאין לו מחיר. הסכך אינו דבר הנמכר בחנות בתור מאכל יקר. הוא פסולת גורן ויקב. ואף על פי כן, כאשר הוא נמצא במקום הנכון, הוא נעשה מצוה. כך גם רגע קטן של יראה. אולי אין האדם יכול לפרוט אותו מיד, אבל הוא נמצא למעלה מראשו, שומר עליו ומקיף את חייו.

הראש מחלק חיים לכל הגוף

ראש השנה נקרא ראש, ולא רק תחילת השנה. הראש אינו רק האבר הראשון בגוף; הוא המקום שממנו נמשכים החיות, ההרגשה וההנהגה לכל הגוף. המוח חושב, מחליט ומנהיג, ואחר כך הכוחות נמשכים ממנו אל העינים, אל הלב, אל הידיים ואל הרגליים.

כך הוא גם ראש השנה. בראש השנה נמשכים המוחין של כל השנה. עדיין אין האדם רואה בחוש את כל מה שיתרחש בחשוון, בטבת, בניסן או בתמוז. אבל הראש כבר מכיל בתוכו את החיות העתידה להתחלק לכל האברים. ראש השנה הוא השורש שממנו יקבל כל יום בשנה את חלקו.

דבר זה קיים במידה מסוימת בכל תפילה. בבוקר האדם מתפלל וממשיך דעת וחיות לכל היום. הוא עולה מעט למעלה, מסדר את מחשבתו, נזכר לפני מי הוא חי ומה תכליתו, ואחר כך יורד לעסקיו. התפילה היא הראש של היום. ממנה צריכים לקבל הידיים העוסקות במלאכה, הרגליים ההולכות ברחוב והפה המדבר עם בני אדם.

בראש השנה נעשית עבודה זו לכל השנה. עומדים שעות ומתפללים, מעמיקים וחופרים למעלה, וממשיכים מוחין אל כל הימים העתידים לבוא. כל תקיעה, כל פסוק מלכיות, כל זכרון וכל תפילה מניחים שורש. במשך השנה מתחלק השורש הזה לעוד יום ועוד יום, לעוד נסיון ולעוד בחירה.

כאשר יהודי שואל מיד אחר יום הכיפורים מה הרוויח, הוא דומה לאדם המסתכל על הראש ושואל היכן הידיים והרגליים. הן עדיין מקבלות ממנו. כל השנה עוד עתידה לצאת מן הראש הזה. כל החורף וכל הקיץ עדיין יפרטו את מה שנמשך בראש השנה.

אכן, יש מי שפודה את תפילתו גם בפרנסה. אף זה חלק מן החיות היורדת מן הראש אל הגוף. הגוף צריך מזון, בית ובגדים, וגם אלה נקבעים בראש השנה. אולם המוחין של ראש השנה אינם רק הדרך לקבל את צרכי הגוף. הם עצם החיים הפנימיים שילוו את האדם בתוך כל מה שיקבל.

ייתכן ששני יהודים יקבלו אותה פרנסה. האחד יחיה עמה מתוך פחד תמידי, והשני יחיה עמה מתוך אמונה. לא רק הכסף נקבע בראש השנה; גם הראש שבו יקבל האדם את הכסף נמשך בראש השנה. לא רק המאורעות של השנה, אלא גם הדעת שבה יוכל לעבור אותם.

סוכות הוא זמן האיסוף

חג הסוכות נקרא בתורה "חג האסיף". כל השנה צמחו דברים בשדה, וכעת האדם אוסף אותם. הוא אינו יוצר אותם בחג הסוכות; הם כבר צמחו במשך חודשים. כעת הוא מכניס אותם אל ביתו ומגלה מה באמת גדל בשדהו.

גם בעבודת חודש תשרי יש זריעה, צמיחה ואיסוף. בראש השנה וביום הכיפורים זרע האדם תפילות. הוא ממשיך מוחין, עורר רצונות, העלה חלבנה ועשה תשובה. פעמים רבות עדיין אינו יודע מה יצא מכל זה. בא חג הסוכות ומתחיל לאסוף את הפירות.

אין הכוונה שכבר רואים את כל הישועות. האיסוף הראשון הוא בתוך הנפש. האדם מתחיל להכיר שיש בידו דבר. הוא אוסף את רגעי האמונה, את מעט היראה, את הרצונות הטובים ואת המילים האמיתיות שאמר. הוא אינו מניח להם להישאר מפוזרים בבית המדרש של ראש השנה ויום הכיפורים. הוא לוקח אותם עמו אל הסוכה.

זוהי השמחה של סוכות. בראש השנה האדם עומד ביראה. ביום הכיפורים הוא צם, מתוודה ומעלה הכל למעלה. בסוכות הוא מתחיל להרגיש שהעבודה הזאת שייכת לו. היא אינה נשארת רק בשמים. היא יורדת ונעשית סכך, דפנות, אכילה, שתייה וישיבה. הקדושה נכנסת אל תוך החיים הפשוטים.

עתה אפשר להבין מדוע זמן האסיף הוא זמן שמחתנו. השמחה באה כאשר האדם מכיר כמה שיש לו. כל עוד הוא חושב שלא פעל מאומה, לבו סגור. ברגע שהוא אוסף את הנקודות הטובות ומכיר שכל משהו הוא אוצר, הוא נעשה שמח.

ארבעת המינים עולים בתנופה

לאחר שנכנסים אל הסוכה נוטלים את ארבעת המינים. לוקחים דברים שצמחו מן הארץ: לולב, אתרוג, הדסים וערבות. מקרבים אותם זה לזה, אוגדים אותם ביד ומגביהים אותם בתנופה.

חז"ל אמרו שמוליכים ומביאים למי שארבע רוחות שלו, ומעלים ומורידים למי שהשמים והארץ שלו. האדם לוקח את מה שצמח למטה ומניף אותו לכל הצדדים ולמעלה. הוא מכריז שכל הצמיחה, כל הפירות וכל העולם שייכים למי שאמר והיה העולם (סוכה לו ע"ב).

יש כאן המשך לעבודת הסכך. בסכך אנו מגביהים את הפסולת ומניחים אותה למעלה מראשנו. בארבעת המינים אנו מגביהים את הצמיחה עצמה. לאחר שאספנו את פירות השנה, אין אנו מחזיקים אותם רק לעצמנו. אנו מעלים אותם בחזרה אל הקב"ה.

הלולב עומד זקוף וראשו עולה למעלה. סביבו נמצאים ההדסים והערבות, וביד השנייה האתרוג. דברים שונים, בעלי טעם וריח שונים, מתאספים לאגודה אחת. כל אחד מהם מביא את מה שיש בו, וכולם עולים יחד.

אין כאן רק עלייה של הדברים החשובים. הערבה, שאין בה לא טעם ולא ריח, נמצאת בתוך האגודה. אין מניחים אותה בצד. גם היא עולה. ממש כמו החלבנה שבקטורת, וכמו הפסולת שבסכך, כך גם הערבה נאספת ומוגבהת.

הקטורת אוספת ריחות שונים, ובתוכם החלבנה. הסוכה אוספת את פסולת הגורן והיקב. ארבעת המינים אוספים מינים שונים, ובתוכם הערבה. בכל שלושת המקומות מתגלה אותו יסוד: הקדושה אינה לוקחת רק את הדבר שכבר נראה שלם וחשוב. היא יודעת לאסוף גם את הפחות, לצרפו אל הכלל ולהעלותו.

ביום הכיפורים עולה ענן הקטורת. בסוכות ענן זה נעשה סכך מעל הראש. אחר כך האדם נוטל את ארבעת המינים בידיו ומגביה גם אותם. תחילה הקב"ה מקיף אותו מלמעלה, ואחר כך הוא עצמו אוסף בידיו את מה שיש בעולם ומעלה אותו בחזרה.

האדם מנענע את ארבעת המינים למעלה ולמטה, למזרח, למערב, לצפון ולדרום. הוא כאילו אוסף את כל חלקי חייו. את מה שהיה למעלה ואת מה שהיה למטה, את מה שהלך לימין ואת מה שנדחה לשמאל, את ההצלחות ואת הנפילות. הוא מקרב הכל אל לבו ומגביה הכל אל השם יתברך.

זהו חג האסיף. אוספים את כל התפילות. אוספים את המחשבות הטובות. אוספים את רגעי היראה שהיו פזורים בתוך שעות רבות של תפילה. אוספים גם את החלבנה, את הפסולת ואת הערבה. שום דבר אינו מוכרח להישאר בחוץ.

החיים שבפסולת

התפוח שנפל, הזרעים שמצאה היונה, והחיים הבאים אל מקומם

מוכרחים לצאת תמיד בצורה שחשבנו. לפעמים הזרע נעשה עץ, ולפעמים הוא נאכל ומחיה נפש חיה. כך או כך, כוח החיים שבו אינו מיותר.

התפוח לא הלך לאיבוד. כל זמן שהיה תלוי על העץ, חשבנו שתכליתו להיות תפוח יפה. כאשר נפל ונרמס, היה נראה שתכליתו נשברה. אבל אז באה היונה וגילתה שתכלית אחרת עדיין מונחת בתוכו. מבחוץ הוא כבר היה מרוסק ומאוס, אבל בתוך לבו היו זרעים שלמים. היא ידעה לעבור דרך החלק המרוסק ולהגיע אל הנקודה החיה המונחת בפנים.

כך מתגלגלים החיים. אין כוונתי לתורת הגלגולים הנסתרת, שאין לנו עסק בה כאן, אלא לגלגול הפשוט שאנו רואים בכל יום. דבר אחד נעשה מזון לדבר שני, והשני נותן כוח לדבר שלישי. העלה שנפלה נעשה חלק מן האדמה. האדמה מזינה את העץ. העץ מוציא פרי. הפרי מוציא זרע. הזרע יכול להוציא עץ, והוא יכול גם להיאכל ולתת כוח ליונה.

החיים עוברים ומוצאים בכל פעם כלי חדש שבו יוכלו להתגלות. מה שהיה אתמול כוח צמיחה בעץ נכנס אל התפוח. מן התפוח עבר אל הזרע. מן הזרע נכנס אל היונה. היונה פורחת בכוחו ממקום למקום. אנו רואים רק את התפוח כשהוא מוטל ברחוב, ובאותו רגע הוא נראה לנו בזוי ומיותר. אין אנו רואים את כל הדרך שעבר, ואין אנו יודעים להיכן הוא עוד עתיד להגיע.

אולי משום כך נגעה בי כל כך אותה יונה. היא לימדה אותי שאין דבר מאוס מצד עצמו. יש דבר שעדיין לא מצא את מקומו. לאדם העובר ברחוב התפוח הוא לכלוך. ליונה הוא אוצר שבתוכו זרעים. לאדמה הוא חומר המזין אותה. אותה חתיכה עצמה יכולה להיות פסולת אצל אחד וחיים אצל אחר.

הזרעים היו החלק הפנימי של התפוח. כל עוד התפוח היה שלם ויפה, כמעט לא חשבו עליהם. העין נמשכת אל הצבע, אל הקליפה ואל בשר הפרי המתוק. רק לאחר שהתפוח נפל ונרמס, נפתח לבו והזרעים שבתוכו נתגלו. דוקא השבירה החיצונית גילתה את נקודת החיים שהיתה חבויה בפנים.

פסולת גורן ויקב

זהו גם הסוד של הסוכה. התורה אומרת: "חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באספך מגרנך ומיקבך". חכמינו למדו שהסכך נעשה מפסולת גורן ויקב, מן הדברים הנשאים לאחר שהאדם אסף את התבואה ואת היין. את המאכל החשוב הכניס האדם אל ביתו, ומה שנשאר בחוץ, הקש, הזמורות והפסולת, נעשה סכך למצוה.

כל השנה האדם מבדיל בין העיקר ובין הפסולת. את גרעיני התבואה הוא שומר, ואת הקש משליך. את הענבים הוא מכניס ליקב, ואת הזמורות מניח בצד. והנה מגיע חג הסוכות, והקב"ה אומר לו: קח דוקא את מה שהנחת בצד, הרם אותו מעל ראשך, ועשה ממנו בית לשכינה. מה שהיה אתמול פסולת, נעשה היום צל של אמונה.

אין הסוכה בנויה מן החלק שהאדם אכל ונהנה ממנו. היא בנויה מן השאריות. הסכך אינו מאכל, אינו כלי נאה ואינו דבר שבני אדם משלמים עליו ממון רב. ואף על פי כן, דוקא בו מתקיימת המצוה. האדם יושב תחת הפסולת, מברך שם את בוראו, אוכל שם, ישן שם, ומכניס את כל חייו תחת אותו סכך פשוט.

הפסולת אינה סוף הדבר. הפסולת היא דבר שסיים תפקיד אחד ועדיין לא נכנס לתפקידו הבא. מי שמסתכל רק על הרגע שבאמצע רואה שאריות. מי שמסתכל על כל התנועה רואה חיים

אברך סיפור: סמוך לבית המדרש שבו אני מתפלל עומד עץ תפוחים. בכל יום עוברים שם אנשים רבים. נכנסים ויוצאים מבית המדרש, ממהרים לעבודתם ולעניניהם. ובינתיים מבשילים על העץ תפוחים יפים, נופלים לארץ, נדרסים תחת רגלי העוברים ושבים, וכל הרחוב מתלכלך מהם. איש כמעט אינו מרים את עיניו אל העץ, ואינו מתכוף אל התפוחים המונחים תחתיו.

בכל פעם שאני עובר שם אני מתפלא מחדש. לשם מה נבראו כל התפוחים הללו? העץ עמד כל החורף ערום, אחר כך הוציא עלים ופרחים, קיבל גשם ושמש, שאב מים מן האדמה, ולאט לאט גידל מאות תפוחים. כל תפוח קיבל צבע, טעם, מתיקות וריח. עולם שלם עבד כדי להוציא אותו. ועתה הוא נופל לארץ, נרמס ונעשה לכלוך ברחוב.

איש אינו מטריח את עצמו להתכופף, להגביה תפוח שלם, לקחתו לביתו, לרחצו ולאכלו. חוץ ממני. אני הוא אותו משוגע אחד המתכופף אל הארץ, בודק בין התפוחים, מחפש אחד שלא נרמס, מגביה ולוקחו עמי. בבית אני רוחץ אותו היטב, מברך עליו ואוכל. הוא טרי, ביתי ומתוק. אפילו את קליפתו אפשר לאכול. אין עליו שמן, ולא מרחו אותו כדי שיבריק בחנות. זהו תפוח פשוט שגדל כאן, סמוך לבית המדרש.

תפוח כזה, אילו היה מונח בחנות בתוך סל נאה, ותחתיו היה כתוב מחיר גבוה, היו בני אדם מרימים אותו בזהירות. היו בודקים את צבעו, משלמים עליו ומניחים אותו בתוך שקית. מפני ששילמו עליו, נעשה חשוב בעיניהם. אבל כאשר הקב"ה נותן אותו בחינם, אין מי שירצה בו. לא מפני שאינו טוב, אלא מפני שלא נקבע לו מחיר.

נדמה לנו שהמחיר הוא המעניק לדבר את חשיבותו. אם שילמנו עליו, כנראה הוא שווה. אם מישהו אחר מבקש אותו, כנראה יש בו דבר טוב. ואם הוא מוטל בחינם ברחוב, כנראה אין בו ערך. אבל באמת המחיר אינו נותן ערך לדבר. לכל היותר הוא עוזר לעינינו לראות את הערך שכבר נמצא בו. וכאשר אין מחיר, נדרשת מן האדם עין פנימית שתוכל לראות בעצמה.

הזרעים שמצאה היונה

יום אחד עברתי שם וראיתי יונה עומדת בתוך תפוח מרוסק. היא ניקרה בו שוב ושוב. בתחילה תמהתי: מה היא מחפשת בתוך העיסה המאוסה הזאת? בעיני העוברים היה זה רק תפוח שנרמס. דבר מלוכלך שראוי לסלקו מן הרחוב. אבל היונה עמדה שם ברצינות, ניקרה והזיזה מעט את בשר התפוח, כאילו היא יודעת בדיוק מה היא מבקשת.

התבוננתי בה וראיתי שהיא אינה מבקשת בעיקר את בשר התפוח. היא מחפשת את הזרעים שבתוכו. בכל תפוח נמצאים כמה זרעים קטנים, מסודרים בלב, והיונה מנקרת בתוך התפוח המרוסק כדי להגיע דוקא אליהם. מה שאצל בני אדם היה תפוח מאוס ומושלך, היה אצלה מקום שבתוכו טמון מזון טוב.

לפתע ראיתי לפני לא רק תפוח שנפל, אלא סדר שלם של חיים. העץ הוציא תפוח, ובתוך התפוח הצמיח זרעים. הזרע מצד עצמו נושא בתוכו כוח של עץ חדש. אילו היה נופל במקום הראוי ונקלט באדמה, היה יכול להתחיל ממנו עץ נוסף, ואותו עץ היה עתיד להוציא עוד תפוחים ועוד זרעים. אולם כאן באה היונה ואכלה את הזרע. החיים שהיו טמונים בזרע לא באו עתה בצורת עץ; הם נכנסו לתוך היונה ונעשו חלק מחייה.

אותו זרע יכול היה להצמיח חיים מן האדמה, ועתה הוא ממשיך חיים בתוך בעל חיים. הוא נעשה מזון, כוח ותנועה ליונה. בכוחו היא יכולה לפרוח, לחפש את מזונה ולהמשיך לחיות. החיים אינם

המתגלגלים ובאים אל מקומם. הקש יצא מן הגורן, עבר מידי של האדם, ולבסוף נעשה דירתו של יהודי בחג. התפוח נפל מן העץ, נרמס ברחוב, ולבסוף הוציא מתוכו זרעים שהחיו יונה. מבחינה אחת, יש הבדל בין הקש לבין הזרע. הקש הוא מה שהאדם כבר הוציא ממנו את גרעיני התבואה, ולכן הוא קורא לו פסולת. הזרע שבתפוח הוא דוקא הנקודה שבה יכול להתחיל עץ חדש. אבל בעיני האדם העובר ברחוב, שניהם מוטלים בצד. הוא אינו רואה עוד תפקיד בקש, ואינו רואה חיים בזרע. חג הסוכות והיונה מלמדים אותו שאין למדוד דבר לפי מבטו הראשון.

דור הולך ודור בא

בחג הסוכות קוראים את ספר קהלת. במבט ראשון, קהלת מדבר על עולם שבו הכל חולף: "דור הולך ודור בא"; השמש זורחת ושוקעת; הרוח הולכת ושבה; הנחלים זורמים אל הים, והים איננו מלא. אדם טורח, בונה, אוסף וקונה, ולבסוף הכל נשטף מידי. כל מה שנראה קבוע מתגלה כעובר וכמתחלף.

אבל בתוך דברי קהלת יש גם הסתכלות רחבה יותר. החיים אינם רק נעלמים; הם שבים ובאים בצורות חדשות. "הולך אל דרום וסובב אל צפון, סובב סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח". מה שנעלם מעינינו במקום אחד חוזר ומופיע במקום אחר. אין אנו מחזיקים את החיים בידינו, מפני שהחיים אינם רכושנו. הם תנועה שהקב"ה מעביר בעולמו.

התפוח בא מן העץ וחוזר אל סדר החיים. לפעמים הוא חוזר אל האדמה. לפעמים הזרע שבתוכו מוציא עץ חדש. ולפעמים באה יונה ואוכלת את הזרע, ואז כוח החיים שלו עובר אליה. התפוח אינו נשאר תפוח, הזרע אינו נשאר זרע, והחיים אינם עומדים במקום אחד. צורה אחת עוברת, ומתוכה נמשכת צורה אחרת.

האדם רוצה להחזיק. הוא רוצה שהפרי יישאר יפה, שהבגד יישאר חדש, שהבית יעמוד תמיד, ושהתפילה תישאר אצלו כהרגשה ברורה. אבל החיים אינם נשארים ביד בצורה אחת. התפוח מבשיל, נופל, נפתח ונעשה מזון. הבגד עובר מאדם לאדם. המילים שאדם אומר בתפילתו עולות למקום שאין עיניו רואות. תפקידו של האדם אינו לעצור את התנועה, אלא להכניס בה ברכה וכבוד.

לתת חשיבות בעצמי

יש בני אדם שאינם יכולים להחשיב דבר אם אחרים אינם מחשיבים אותו. הם צריכים לראות חנות נאה, מחיר גבוה וקהל של קונים. הם צריכים לדעת שהדבר מקובל, מבוקש ומפורסם. אולם יש לאדם כוח אחר: לתת חשיבות בעצמו. לראות דבר המוטל בצד, להתכופף אליו, להגביהו ולהוציא ממנו את הטוב.

אני מכיר את הכוח הזה גם מבגדים. לפעמים מביאים בני אדם שקיות וקופסאות של בגדים שכבר אינם רוצים בהם. רבים עוברים על פניהם ואינם רואים שם דבר. ואני יכול לחפש בתוך הערימה ולמצוא בגד אחד טוב, שלם ויפה. לאחר שמוציאים אותו, מנקים אותו ולובשים אותו כראוי, הוא יכול להיות יפה יותר מבגד חדש הנמכר בחנות.

הבגד לא השתנה ברגע שהרמתי אותו. מה שהשתנה היה היחס אליו. רגע קודם היה מונח בתוך שקית בין חפצים שאין דורש להם, ורגע אחר כך נעשה בגד של אדם. נתתי לו מקום, וממילא נתגלה ערכו. לפעמים אין הדבר מבקש שייצרו אותו מחדש; הוא מבקש רק שמישהו יראה אותו, יגביה אותו ויאמר: יש לך עדיין מקום בעולם.

אולי זהו חלק גדול מעבודת האדם בעולם. הקב"ה אינו נותן לנו תמיד דברים מסודרים בתוך חלון ראוה. פעמים רבות הוא מניח לפנינו דברים שנפלו. תפילה שלא הורגשה יפה, יום שלא הצליח, רעיון שאיש לא התפעל ממנו, אדם שאינו מקובל בין הבריות, כוח בנפש שלא מצא עדיין מקום. ואנו מחליטים מיד שהם פסולת.

אבל אפשר להתכופף. אפשר לנקר מעט בתוך החיצוניות המרוסקת ולמצוא את הזרע. אפשר להגביה תפילה אחת מן הארץ ולהכיר שגם היא פרי שצמח. יהודי עמד לפני בוראו, אמר מלכיות, זכרונות ושופרות, צם ביום הכיפורים, התוודה וביקש רחמים. אולי לא הרגיש אש גדולה, אולי איש לא רקד עמו, אבל דבר חי נברא כאן.

במוצאי יום הכיפורים יש מקומות שרוקדים בהם בשמחה גדולה ושרים "המבדיל בין קודש לחול". זו שמחה נאה וקדושה. אבל אדם אינו מוכרח להמתין שכל הציבור ירקוד עמו כדי לדעת שהיה לו יום הכיפורים טוב. הוא יכול לשמוח לבדו עם בוראו. הוא יכול לומר לעצמו: ברוך השם, התפללתי. ברוך השם, עמדת בבית המדרש. ברוך השם, אמרתי כמה מילים של אמת. היה כאן משהו יקר.

אם אחרים אינם רואים את התפילה שלי, אין פירוש הדבר שאין בה חיים. אם אין לה מחיר בשוק, אין פירוש הדבר שאין לה ערך בשמים. אם היא נפלה ונרמסה בעיני עצמי, עדיין אפשר שמונח בתוכה זרע חי. אולי מילה אחת שאמרתי תחיה אותי לאחר זמן. אולי היא תיתן כוח לאדם אחר. אולי היא תעשה נחת רוח לפני הקב"ה במקום שאינו יכול לראות.

היונה אינה זקוקה לכל התפוח. די לה בכמה זרעים קטנים שמצאה בתוכו. גם האדם אינו יודע איזו נקודה קטנה מתוך תפילתו היא הנקודה שחיה באמת. הוא מסתכל על כל התפילה ואומר: היא היתה מרוסקת. היו לי מחשבות זרות, לא הרגשתי כראוי, ולא התפללתי כפי שרציתי. אבל אפשר שבתוך כל אותה תפילה היה זרע אחד של אמת. מילה אחת, אנחה אחת, רגע אחד שבו עמד באמת לפני בוראו.

מבחוץ רואים תפילה מרוסקת. הקב"ה מוצא את הזרע. בני אדם מודדים את כל התפילה לפי יפיה, התלהבותה וסדרה. אבל לפעמים כל התפילה באה לעולם בשביל נקודה אחת שהיתה טמונה בתוכה. היא היתה עטופה בהרבה חולשה ובלבול, ואף על פי כן היתה בה נקודה חיה שיכולה להזין את נשמת האדם.

גם הבורא כביכול ניתן בחינם

יש כאן עוד מחשבה עמוקה יותר. כביכול, גם הקב"ה עצמו בזוי הוא בעולם הזה. הוא נותן אור, אוויר, מים, חיים, פירות וכוחות, והכל ניתן בחינם. משום כך אין בני אדם מרגישים תמיד את ערכם. אילו היו צריכים לשלם בכל בוקר בעד הנשימה, היו יודעים כמה היא יקרה. אילו היו קונים כל קרן שמש, היו מתפעלים ממנה. אבל הקב"ה נותן בלי מחיר, והאדם מתרגל ועובר הלאה.

הבורא נמצא בכל מקום, ודוקא משום כך קל לאדם שלא לראותו. כל העולם מקבל ממנו חיים בכל רגע, ובכל זאת אפשר לעבור יום שלם בלי לתת לו כבוד. הוא מעניק הכל בחינם, והחינם נעשה בעיני האדם דבר שאין צורך להתייחס אליו.

אבל יהודי יכול להתכופף ולהגביה. הוא יכול לקחת תפוח שניתן בחינם, לרחוץ אותו, לברך "בורא פרי העץ", ולתת כבוד למי שבראו. בברכה אחת הוא מחזיר את התפוח אל שורשו. עד עתה עברו עליו בני אדם ודרכו עליו. עכשיו בא אדם אחד והכיר: יש כאן בריאה. יש כאן מתיקות שהקב"ה הכין. יש כאן חיים.

באותו רגע גם כל הדרך של התפוח מקבלת משמעות. העץ שעמד בחורף, הפרח שפרח באביב, הגשם שירד, השמש שחיממה והאדמה שהזינה, כולם נכנסים לתוך הברכה. האדם אינו מברך רק על חתיכת פרי. הוא מכיר בכל מסע החיים שהגיע כעת לידי, ואומר: ברוך אתה ה', בורא פרי העץ.

ואולי לכך נבראו כל אותם תפוחים יפים שאיש אינו מרים. כדי שפעם אחת יעבור שם יהודי, יתכופף אל הארץ, יגביה תפוח, יראה יונה המנקרת דוקא אחר הזרעים, וילמד מחדש כמה חיים הטמין הקב"ה גם בתוך מה שהעולם כבר קרא לו פסולת.

גם אני שייך לתורה

לפעמים ההתבוננות אורכת זמן. אדם נכנס אל הענין לאט. הוא אינו יודע מיד מה נכון. הוא חושב מצד אחד ומצד שני, שואל מה הדין, בודק מהי טובת האחר, ומהו רצון השם בתוך המצב הזה. כל הביורור הזה הוא עצמו חלק מלימוד תורה.

התורה אינה רק לדעת מה כתוב. התורה היא גם העבודה להבין כיצד מה שכתוב שייך אל הדבר העומד עכשיו לפני האדם. אפשר לדעת הלכה, אבל לאחר מכן צריך להתבונן כיצד לקיימה נכון, בזמן הנכון, עם האדם הנכון ובאופן שלא יביא לידי דבר אחר שאינו ראוי. כך הוא בבין אדם למקום. יהודי קם בבוקר וחושב כיצד יוכל להתפלל היום מעט יותר במתינות. הוא מתבונן באיזו ברכה הוא רוצה להחזיק את מחשבתו. הוא מכין את ביתו לשבת, וחושב כיצד להכניס בו הרגשה של שבת. הוא עומד לפני נסיון קטן ושואל מה הקדוש ברוך הוא מבקש ממנו עתה. זה לימוד התורה ממש. אולי איש אינו רואה את ההתבוננות הזאת. אין בה קול, אין בה ספר שאפשר לנוע וללמוד בה. אבל בתוך נפשו הוא עוסק בתורה. הוא מתבונן ברצון השם על פי תורה. חושב האם עליו לשאול דעת תורה, האם עליו לעיין בספר.

וכן הוא בבין אדם לחבירו. אדם עומד בשיחה קשה עם חבירו ועוצר לרגע. חושב: האם הדברים שרוצה לומר באמת נחוצים? האם צריך לומר אותם עכשיו? האם אפשר לומר אותם בדרך הנכון? אולי עלי למצוא את הדרך הנכונה לומר אותו.

גם זו תורה. לא רק השתיקה לבסוף היא תורה, ולא רק הדיבור המתוקן הוא תורה. גם המחשבות מסביב היא תורה. גם בירור הכעס, הנסיון להבין את האחר והחיפוש אחר הדרך הנכונה — כל אלו הם תורה ממש. מהו תורה אם לא התבוננות ברצון השם במצב כזה וכזה. מה הם כל המוסר ספרים וספרי חסידות, אם לא התבוננות ברצון השם במקום ובמצב כזה וכזה. אפשר למדוד תורה לפי הכמות הנראית לעין: כמה דפים למד, כמה שעות ישב וכמה ספרים סיים. אלו ודאי דברים גדולים ויקרים שאין לשער את ערכם. אבל יש גם תורה שאין לה מספר של דפים. זו התורה שכבר נכנסה לתוך דעתו של האדם, והיא מתחילה לנהל את חייו.

יהודי למד שצריך לדון את חבירו לכף זכות. לאחר זמן מגיע לפניו מקרה אמיתי. הוא נפגע, כועס, והדבר נראה לו ברור. אבל הוא עוצר ומנסה למצוא צד אחר. באותו רגע המאמר שלמד אינו נשאר עוד בתוך הספר. הוא קיבל גוף וחיים. אין זה רק "תלמוד המביא לידי מעשה". זהו לימוד ממש. הוא יכול לקחת את כל הנסיון שלו, וההתגברות שלו, ולכתוב אותו על נייר, ולעשות מזה מאמר תורני, ולבסוף ספר שלמה. זה תורה ממש. הדרך מן הידיעה אל המעשה היא ארוכה. וכל המילוי שממלאים את החלל, מן הידיעה עד המעשה, הרבה פעמים זה בכלל לימוד ממש. אדם יכול לדעת דבר שנים רבות, ורק ביום אחד הוא מתחיל לראות כיצד הוא נוגע אליו. מתבונן בו מחדש ומרגיש כמה התורה מדברת עליו, על ביתו ועל המצב שבו הוא עומד היום. זה תורה ממש.

התורה הנמצאת בתוך החיים הפשוטים

בשמחת תורה רוקדים כל היהודים. תלמידי חכמים שרכשו מסכתות שלמות, ויהודים פשוטים שלא זכו ללמוד הרבה. זקנים שכבר עברו שנים רבות עם התורה, וילדים קטנים שעדיין אינם יודעים לקרוא. כולם מקיפים את הבימה, כולם מנשקים את ספר התורה, וכולם שמחים באותה תורה.

בשמחת תורה אין מוסיפים עוד שיעור. אין פותחים דוקא סוגיא עמוקה, ואין בוחנים כל אחד כמה הוא יודע. ספר התורה סגור, מכוסה במעיל, ויהודי מחזיק בו ורוקד. כאילו אומרים לו: לפני שנבדוק כמה תורה כבר נכנסה לתוכך, דע תחילה שאתה מחובר אל התורה. התורה היא שלך ואתה שלה.

השמחה הזאת אינה נולדת רק מן הידיעה בתורה. היא נולדת מעצם השייכות. יהודי אומר: אולי עדיין לא למדתי כפי שהייתי צריך ללמוד, אבל יש לי תורה. אני בן לאומה שקיבלה את התורה. היא מדברת אלי, מחכה לי, מלווה אותי. אני עמך, ואתה עמדי.

בשמחת תורה מעלים גם את הילדים. הילד אינו יכול לומר שסיים את התורה. הוא נמצא בתחילת דרכו, ולפעמים אפילו בתחילת האותיות. ואף על פי כן גם הוא עומד תחת הטלית, עולה לתורה ונכנס בתוך שמחתה. אין אומרים לו: תחילה תלמד, אחר כך תהיה שייך. אומרים לו: תחילה דע שאתה שייך, ומתוך השייכות הזאת תתחיל ללמוד.

התורה אינה נמצאת רק בתוך הספר. היא מתחילה בספר, נלמדת מתוך הספר, ומשם היא נכנסת לתוך דעתו של האדם, לתוך לבו, לתוך מעשיו ולתוך כל סדר חייו. תורה שאינה נכנסת אל החיים עדיין לא סיימה את דרכה.

כשהתורה נכנסת לתוך החיים

יש אדם החושב שהתורה שייכת אליו רק בשעות הגבוהות שלו. כאשר למד היטב, התפלל בכוונה או התגבר בנסיון גדול, הוא מרגיש שהיה לו יום של תורה. אבל ביום שעבר עליו בתוך טרדות, בפרנסה, בבית, עם אנשים ובדברים פשוטים, נדמה לו שבאותו יום עמד מחוץ לתורה.

שמחת תורה מגלה לו שהתורה רחבה יותר. ודאי שאין דבר העומד במקום לימוד התורה, ויהודי צריך לקבוע עתים לתורה ולהוסיף בלימודה כפי כוחו. אבל התורה צריכה ללכת עם האדם לתוך ביתו, פרנסתו, דיבוריו וכל הדברים הקטנים שמהם בנויים חייו.

כאשר יהודי עומד לפני דבר ואינו ממהר, אלא חושב: מה רצון השם ממני כאן? כיצד נכון לעשות זאת על פי תורה? כיצד עלי לדבר? כיצד עלי לנהוג בכסף הזה? כיצד אשיב לאדם הזה? — באותו רגע הוא מכניס את המעשה שלו לתוך התורה.

גם ההתבוננות הזאת היא חלק מן התורה. הוא אינו רק מצוה ומעשה טוב, אלא זה לימוד התורה ממש. הוא לוקח דבר מן החיים ומעמיד אותו לפני דעת התורה. הוא מברר אותו, שוקל אותו, מזכר במה שלמד, מזכר במה ששאל. זו תורה העוברת מן הספר אל הדעת, ומן הדעת אל החיים.

השמחה של כל יהודי

משום כך כל יהודי יכול לשמוח בשמחת תורה. אולי הוא לא למד כל מה שרצה ללמוד, אבל במשך השנה היו רגעים שבהם התורה נכנסה אל חייו. רגע שבו התגבר, רגע שבו חשב לפני שדיבר, רגע שבו בירר מה נכון, ורגע שבו עשה דבר קטן מפני שזהו רצון השם.

ייתכן שהוא עצמו שכח את אותם רגעים. אין לו רשימה מסודרת שלהם. הוא זוכר בעיקר את המקומות שבהם נכשל ואת הדברים שלא הספיק. אבל התורה זוכרת גם את המחשבה הטובה, את העצירה הקטנה, את המילה שלא נאמרה ואת המעשה הפשוט שנעשה לשם שמים.

אין הכוונה לומר שדי בכך ואין צורך ללמוד. בלי לימוד אין לאדם מה להכניס אל החיים. ככל שהוא לומד יותר, התורה יכולה להאיר לו יותר מקומות ולהדריך אותו ביותר פרטים. אבל עליו לדעת שגם כאשר דבר אחד מן הלימוד נכנס אל מעשה אחד, נעשה כאן דבר גדול: התורה נעשתה חיה בתוך העולם.

זהו העומק של שמיני עצרת. במשך שבעת ימי החג הקריבו שבעים פרים, ובשמיני עצרת נשאר פר אחד. חז"ל המשילו זאת למלך שעשה סעודה גדולה, ולאחריה אמר לאוהבו: "עשה לי סעודה קטנה, כדי שאהנה ממך". לאחר כל הריבוי נשארים הקדוש ברוך הוא וישראל לבדם.

לפעמים האדם חושב שהקדוש ברוך הוא רוצה ממנו רק את הסעודה הגדולה: הישגים רבים, מדרגות גבוהות, ידיעות רחבות ומעשים הנראים לעין. אבל בשמיני עצרת אומרים לו: תישאר עמי עוד יום אחד. אל תביא דוקא הרבה. תביא את עצמך ואת הנקודה הפשוטה שבה אתה רוצה להיות קרוב.

ומתוך הקרבה הזאת באה שמחת תורה. איננו שמחים רק על התורה שכבר למדנו, אלא גם על התורה שעוד נלמד. איננו רוקדים רק עם מה שכבר השגנו, אלא עם כל האפשרות שעדיין מונחת לפנינו. ספר התורה סגור, ואין אנו יודעים איזה חלק ממנו ייפתח לפנינו בשנה הבאה. אבל אנחנו מחזיקים בו ויודעים שיש לנו לאן לחזור.

לכן מסיימים את התורה ומיד מתחילים שוב מ"בראשית". אין מפסיקים כדי לעשות חשבון כמה מן התורה כבר הבנו וכמה עדיין חסר לנו. מיד לאחר הפסוק האחרון חוזרים אל הפסוק הראשון. הסיום עצמו נעשה פתח להתחלה חדשה.

גם אם השנה שעברה לא היתה כפי שרצה האדם, גם אם היו בה ימים ריקים, נפילות והחמצות, אין זו המילה האחרונה. מיד לאחר "לעיני כל ישראל" בא "בראשית ברא אלקים". אפשר לפתוח שוב את התורה, ואפשר לפתוח שוב את החיים.

השמחה אינה מפני שכבר עשינו הכל. השמחה היא מפני שאין אנו אבודים גם כשלא עשינו הכל. התורה עדיין עמנו. היא לא סגרה את דלתה. היא אינה אומרת ליהודי: היית צריך לבוא קודם. היא פותחת שוב את תחילתה ואומרת: בוא, נתחיל מבראשית.

בשמחת תורה היהודי רוקד על כל דף שלמד, אבל גם על כל פעם שהתבונן כיצד לקיים את מה שלמד. הוא רוקד על כל ידיעה שרכש, אבל גם על כל מילה ששינה מכוח אותה ידיעה. הוא רוקד על התורה שבספר, ועל התורה שכבר נכנסה מעט לתוך ביתו, עבודתו, מידותיו ומעשיו.

על כך רוקד התלמיד חכם, ועל כך רוקד היהודי הפשוט. על כך רוקד הזקן, ועל כך רוקד הילד שעדיין אינו יודע לקרוא. אין כולם עומדים באותה מדרגה, אבל כולם עומדים בתוך אותה תורה.

התורה אומרת לכל יהודי: אל תחכה עד שתהיה אדם אחר כדי להתחיל לחיות עמי. התחל מכאן. מן המקום הזה, מן הכוחות האלה, מן ההתבוננות הקטנה ומן המעשה הקטן העומד לפניך. גם הקטנות הזאת היא תורה. לפעמים היא תחילת התורה. ולפעמים דוקא שם מתחילה התורה להיעשות חיים.

אותו רגע הוא רגע של לימוד. אולי לא נתחדש בו פירוש חדש בדברי הגמרא, אבל נתחדש בו פירוש חדש בחייו של האדם. דבר תורה שהיה מונח אצלו בידיעה נכנס עתה אל הלב, ומה שנכנס אל הלב יכול אחר כך להיכנס אל המעשה.

התורה שבקטנות

יש לנו נטייה לחשוב שתורה מוכרחה תמיד להופיע בדברים גדולים. תפילה גדולה, לימוד גדול, התעוררות גדולה או מעשה חסד גדול. אבל רוב חייו של אדם אינם עשויים מרגעים גדולים. רוב החיים בנויים מדברים קטנים החוזרים על עצמם מדי יום.

האופן שבו אדם פותח את הבוקר, הצורה שבה הוא עונה בבית, הדרך שבה הוא נוגע בממון שאינו שלו, הסבלנות שבה הוא מקשיב, המילה שהוא מוסיף והמילה שהוא מחליט שלא לומר — הדברים הללו קטנים כל כך, עד שלפעמים האדם עצמו אינו נותן להם שום חשיבות.

אבל דוקא שם התורה נעשית חיו של האדם. אם התורה נמצאת רק ברגעים הגדולים, הרי היא מבקרת אצלו לפרקים. כאשר היא נכנסת לתוך הפעולות הקטנות, היא מתחילה לגור אצלו. היא נעשית הדרך שבה הוא הולך, מדבר, אוכל, עובד וחי עם בני ביתו.

אדם יכול ללמוד ענין גדול של הכרת הטוב. לאחר הלימוד הוא נכנס לביתו ורואה דבר קטן שעשו בעבורו. אם הוא עוצר, מכיר בטובה ואומר מילה טובה, התורה שלמד קיבלה מקום בעולם. המילה הקטנה שלו אינה קטנה. היא הסיום של לימוד שלם.

אדם יכול ללמוד על זהירות בממון, ואחר כך להחזיר כמה פרוטות שאיש לא היה תובע ממנו. הוא יכול ללמוד על אונאת דברים, ואחר כך לשנות משפט אחד כדי שלא לצער את האחר. הוא יכול ללמוד על חסד, ואחר כך להזיז כיסא בשביל אדם חלש. כל אחד מן הדברים הללו הוא אות מן התורה שנכתבה בתוך החיים.

יש מי שמבקש תמיד לעשות דבר גדול, ולכן הוא מזלזל במה שניתן לו לעשות עכשיו. הוא מחכה להזדמנות למסירות נפש, ובינתיים אינו נותן סבלנות בביתו. הוא רוצה להאיר עולם שלם, אבל אינו מאיר פנים לאדם העומד לפניו. הוא רוצה להגיע למדרגה גבוהה, ולכן אינו מבחין שהתורה ממתינה לו בתוך מעשה פשוט.

התורה אינה מבקשת רק שהאדם יעלה אליה. היא גם יורדת אליו ונכנסת אל הפרטים הקטנים ביותר. היא אומרת לו כיצד לאכול, כיצד לברך, כיצד לדבר וכיצד לנהוג בממונו. אין רגע פשוט מדי בשביל התורה, מפני שאין חלק מחיי היהודי העומד מחוץ לרצון השם.

לפעמים דוקא הקטנות מגלה עד כמה התורה נעשתה חלק מן האדם. בדבר גדול הוא מתעורר ומכין את עצמו. בדבר קטן הוא פועל בלי שאיש מבחין. אם גם שם הוא עוצר ושואל מה נכון, סימן שהתורה כבר אינה רק דבר שהוא לומד; היא נעשתה הדרך שבה הוא חושב.

יהודי הנכנס לענין לאט, חושב לאט ומתבונן כיצד לעשותו נכון, נושא את בית המדרש בתוכו. הסוגיא שלו עכשיו אינה כתובה על דף, אלא עומדת לפניו בדמות ילד, שכן, שותף, פועל או בן בית. הוא צריך ללמוד אותה ביושר ובעיון.

גם כאן יש קושיות ותירוצים. גם כאן יש צדדים לכאן ולכאן. גם כאן אסור למחר להכריע לפני שמבינים את המציאות. צריך להקשיב, לברר ולראות את כל התמונה. לפעמים אדם מגלה שהדבר שהיה פשוט לו בתחילה אינו פשוט כלל. ההתבוננות הזאת עצמה מחנכת אותו להיות בן תורה.

להיות בן תורה אין פירושו רק לדעת הרבה תורה. פירושו גם שהתורה נעשית המקום שאליו הוא פונה כאשר אינו יודע מה לעשות. הוא אינו סומך מיד על הכעס, על ההרגל או על מה שנחו לו. הוא מעמיד את עצמו לפני התורה ושואל: כיצד הדבר הזה נראה מצד רצון השם?

המקום שלא בחרתי

"אתה נכנס בכל בוקר למקום שבו החיות כבר אינה גלויה כפי שהיתה פעם. לפניך עומד אדם שהיה פעם חזק. הוא הלך בעצמו, עבד, בנה בית, גידל משפחה ודאג לאחרים. היום הוא זקוק למישהו שיעזור לו לקום מן הכיסא.

"מי שמביט עליו במהירות רואה רק את מה שאבד. הוא רואה גוף חלש, דעת מבולבלת ואדם התלוי באחרים. אבל אולי אתה יכול להרגיל את עצמך לשאול שאלה אחרת: מה עדיין חי כאן?

"אולי עדיין חשוב לו שידברו אליו בכבוד. אולי הוא עדיין נהנה מכוס חמה. אולי הוא רוצה שיניחו לו לבחור היכן לשבת.

אולי נשאר לו זכרון אחד שהוא אוהב לספר, אף שכבר סיפר אותו פעמים רבות. אולי נשארה בו רק נקודה קטנה של רצון, אבל גם הרצון הקטן הזה הוא חיים.

"אתה אינך מחזיר אותו להיות צעיר. אינך יכול להשיב לו את כל הכוחות שאבדו. אבל אתה יכול לראות את מעט החיים שעוד

נמצאים בו, ולתת להם מקום. אולי זה הדבר שאתה עושה שם בכל יום."

הוא הקשיב, חשב מעט, ואחר כך שאל אותי שאלה חדשה.

"אם כן, מה אתה רוצה ממני? שאשאר שם? אם מחר מציעים לי עבודה טובה יותר, במקום נעים ומכובד יותר, עם משכורת גדולה יותר, אני צריך לסרב? אני מוכרח להישאר עני ומרוד כדי להעלות ניצוצות?"

אמרתי לו: "חס ושלום. אם נפתחת לפניך דרך לעלות, עלה. אם אתה יכול להתפרנס יותר בכבוד, עשה זאת. אם יש מקום המתאים יותר לכוחותיך, אין שום קדושה בכך שתישאר במקום השוחק אותך.

יהודי אחד שפך את לבו. עבודתו היא לטפל בזקנים ובחולים, אנשים שכבר נחלשו בגופם ובדעתם. כל היום הוא מוליך ומביא, מרים ומושיב, מסדר ומנקה, מקשיב וחוזר שוב על אותם דברים. "העבודה הזאת שוחקת אותי", אמר. "אני נותן ונותן, וכמעט איני מקבל שום דבר בחזרה. לא מפני שהם אנשים רעים, חס ושלום. פשוט כבר אין להם כוח. לפעמים אין להם אפילו כוח לומר תודה. "אין שם הצלחות גדולות. איני יכול לחזור הביתה ולומר ששיניתי היום את חייו של מישהו. עזרתי לאחד לעבור מן המיטה אל הכיסא, הגשתי לשני

כוס מים, והקשבתי לשלישי המספר שוב דבר שכבר סיפר לי פעמים רבות. למחרת אני חוזר, ומתחילים הכל מחדש.

"וגם הפרנסה אינה מי יודע מה. אני חוזר הביתה עייף, בלי כוח ובלי סיפוק, ולפעמים אני שואל את עצמי: מה אני עושה במקום הזה בכלל?"

הקשבתי לדבריו. הוא לא רצה שיאמרו לו

שעבודתו חשובה ושהוא צריך להיות מרוצה. הוא היה עייף באמת. הוא הרגיש שהחיים שלו עוברים במקום חלש, שבור ונמוך.

אמרתי לו: "כשאני שומע אותך, עולה במחשבתי שהעבודה שלך היא ציור ממשי של העלאת ניצוצות."

הוא הביט בי בתמיהה. העלאת ניצוצות נשמעה לו כמו עבודה גבוהה של צדיקים, ולא כמו יום ארוך בחדריהם של זקנים וחולים.

אמרתי לו: "אנחנו רגילים לחשוב שניצוץ הוא אור גדול. אבל ניצוץ אינו שלהבת גדולה. הוא מעט אור שנשאר במקום חשוך. הוא מעט חיות שנמצאת במקום שכמעט אין רואים בו חיים.

"העלאת ניצוצות אינה אומרת שאדם צריך לחפש לעצמו מקומות נמוכים. עבודתו של אדם אינה לרדת בכוונה כדי שיהיה לו מה להעלות. את המקומות הנמוכים אין האדם צריך לחפש. הקדוש ברוך הוא כבר מזמן לכל אדם די מקומות שהוא לא היה בוחר בהם בעצמו."

הוא הסתכל בי והמתין שאמשיך. אמרתי לו: "אדם אינו בוחר באיזו משפחה להיוולד. הוא אינו בוחר את כל כוחות גופו ונפשו. אחד מקבל מוח חריף, והשני מוח פשוט יותר. אחד מקבל אפשרויות רחבות, והשני מוצא את עצמו בתוך גבולות צרים. גם בפרנסה מגיע אדם לפעמים למקום שלא חלם עליו ולא ביקש אותו. "אין פירוש הדבר שעליו להישאר שם כל ימיו. הוא צריך לבקש לעלות, להשתדל ולהשתמש בדרכים הנפתחות לפניו. אבל כל זמן שהוא כבר נמצא שם, עליו לדעת שהמקום הזה אינו ריק." "מה פירוש מקום ריק?" שאל.

"מקום ריק הוא מקום שהאדם נמצא בו בגופו, אבל כל לבו ממתין לחיים אחרים. הוא הולך לעבודה ועושה את מה שמבקשים ממנו, אבל בתוכו הוא אומר: החיים שלי עדיין לא התחילו. הם יתחילו כשאצא מכאן."

"יכול להיות שאכן תצא משם. אולי בעוד שנה, אולי בעוד חודש, ואולי אפילו בשבוע הבא. אבל היום אתה עדיין שם. השעות שאתה נמצא שם הן חלק מן החיים שלך. אם תראה בהן רק המתנה, הן ילכו לאיבוד."

הוא שתק זמן רב. מצד אחד לא רצה להישאר באותה עבודה. מצד שני התחיל להבין שאין צורך לבחור בין שני הדברים. הוא יכול לבקש לצאת, ובאותו זמן לא לבטל את המקום שבו הוא נמצא עכשיו.

אמרתי לו: "הטעות היא לחשוב שאם מצאנו חיות במקום נמוך, סימן שהמקום עצמו נעשה גבוה. לא. מקום קשה יכול להישאר מקום קשה. עבודה שוחקת יכולה להישאר שוחקת. חולשה היא חולשה, ושבר הוא שבר."

"העלאת ניצוצות אינה להפוך את הירידה לדבר רצוי. היא לגלות שגם בתוך הירידה לא נעזבת לגמרי. גם שם השאיר הקדוש ברוך הוא נקודה אחת שאפשר למצוא."

"ומה הנקודה שלי שם?" שאל. אמרתי לו: "איני יודע. את זה רק אתה יכול למצוא. אולי היא נמצאת באדם אחד שאתה נותן לו הרגשה שהוא עדיין אדם. אולי היא נמצאת בפרנסה שאתה מביא משם לביתך. אולי היא נמצאת בסבלנות שאתה לומד שם. ואולי יש דבר אחר שרק לאחר זמן תבין."

"אבל דבר אחד אני יכול לומר לך: אם מן השמים העמידו אותך שם היום, אין המקום ריק לגמרי. לא ייתכן שהקדוש ברוך הוא נמצא בכל מקום, ורק מן החדר שבו אתה עובד הוא נעלם."

לפני שהלך חזר ושאל: "אז אם מציעים לי מחר עבודה טובה יותר, אני הולך?"

"בשמחה", אמרתי לו. "וכאשר תצא, אל תביט לאחור כאילו כל הזמן שהיה שם היה טעות. קח עמך את מה שמצאת שם. אבל עד שתצא, אל תבלה את ימך רק במחשבה כיצד לברוח."

למחרת חזר לעבודתו. החדרים היו אותם חדרים. הזקנים נשארו חלשים, החולים נשארו חולים, וגם המשכורת לא השתנתה במשך הלילה. לא נעשה נס, ושום דבר חיצוני לא נהפך פתאום לקל.

הוא פתח את הדלת ונכנס. אותו זקן ישב באותו כיסא וביקש ממנו שוב דבר שכבר ביקש אתמול.

הפעם, לפני שניגש אליו, עמד לרגע וחשב: אולי בשביל הנקודה הזאת של חיים הביאו אותי היום לכאן.

לימים, בחול המועד סוכות, הלך לבית המדרש וספר קהלת בידו. חשב על המקומות שאדם מגיע אליהם בלי שבחר בהם, על גלגולי החיים, על מה שעולה ועל מה שיורד, ועל אותה נקודת חיים שנשארת לפעמים במקום שכמעט אין רואים בו חיים. פתאום עלתה בו מחשבה: אולי זהו בעצם סודו של קהלת. הוא נכנס לבית המדרש, פתח את הספר עם הסתכלות חדשה זו. וכך המשיך ללמוד.